

BENKŐ MELINDA „KÜLSŐ ÉS BELSŐ TÉR KÖZTI ÁTMENETEK – KONTRASZTOK ÉS ÁTTÚNÉSEK” CÍMŰ PHD-ÉRTEKEZÉSÉNEK NYILVÁNOS VITÁJA*

RÉSZLET A TÉZISFÜZETBŐL

AZ ÉRTEKEZÉS CÉLJA ÉS MÓDSZERE

A 20. század végére a hétköznapi életben és a tudományok többségében is megdőlt a tökéletes racionalitásba vetett hit, és egyre inkább a bizonytalanságok kutatása került előtérbe. Így a választott téma, a külső és belső tér közti átmenet bizonytalan zónájának kérdésekkel teli leírása a mai tudományos gondolkodásnak megfelelően nem igazságok megfogalmazására törekszik, hanem elsődleges célja a hagyományos tárgyorientált építész- és tervezéstudomány, ill. a külső térre szűkített településtervezés, kert- és tájtervezés elméleteinek, gyakorlati eszköztárának közelítése, ezáltal az összetett és mégis egységes környezetformáló gondolkodás tudatosítása. A kutatás megpróbálja az elméletek és a tervezés gyakorlati világát is összekapcsolni: olyan gondolkodásmintákat ad, melyek a gyakorló építész szemléletéhez igazodva értelmezik a külső és belső terek közti átmenet jelenségeit.

A választott téma nem túl sok rendezett előzménnyel rendelkezik. A tér a klasszikus modernizmus óta az épített környezet legátfogóbb fogalmává vált és számos kutatás tárgyát képezi. Ezek többsége az építészeti formált tér, elsősorban a történelmi kontextusba ágyazott belső tér alapfogalmainak és általános összefüggéseinek tisztázására törekvő elméleti munka (hazai előzményként Szentkirályi Zoltán és Hajnóczi J. Gyula kutatásai említhetők). Korunkban a tér minőségi dimenzióinak egzisztencialista irányultságú megközelítése mellett (l. Schneller

* A PhD-védés 2006. január 19-én zajlott le a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Oktatói Klubjában. A Bíráló Bizottság elnöke Dr. Cságoly Ferenc volt, tagjai Dr. Finta József, Dr. Simon Mariann, Dr. Krähling János és Dr. Kunszt György, az értekezés opponensei Dr. Vámosy Ferenc és Dr. Schneller István voltak.

Az alábbiakban közöljük Benkő Melinda tézisleírásának és dolgozatának egy-egy részletét, részleteket Dr. Vámosy Ferenc opponensi véleményéből, Dr. Schneller István opponensi véleményét, ill. a jelölt Dr. Schneller István és Dr. Vámosy Ferenc opponenciáira adott válaszait.

István kandidátusi értekezése) a külső, elsősorban városi tér elmélete Meggyesi Tamás kutatásainak tárgya. A térelméletek többsége kiemeli a külső és belső tér közti átmenet fontosságát, azonban tudatos feltárására nem vállalkozik.

Francia, olasz, svájci morfológiai iskolák, és angolszász, ill. skandináv kutatók alkalmazzák a térelméletek eredményeit egyszerű és világos rendszereket felállítva a tervezéseméletben. Elmélettel, tervezéssel és oktatással egyaránt foglalkozó építészek ez a szemlélet példaértékű, mivel az építészet megismeréséhez, a tervezés tudatosításához, az oktatáshoz elengedhetetlen az általános összefüggések értelmezése. Szükség van korhoz, helyhez, kultúrához, építészeti irányzathoz nem kötődő, egyes építészeti alapkérdéseket tisztázó elméleti megközelítésre. A külső és belső tér közti átmenetek jelen kutatása is ezt a szemléletet képviseli.

A kutatás eredményei korábbi elméleti munkákra épülnek, ugyanakkor város-építészeti – építészeti alkotáson, alkotási folyamatokon is alapulnak. A logikus magyarázatok mellett mindig szerephez jutnak az építészettől elválaszthatatlan intuitív alapokon – utazások, képek, emlékképek, tervezői gyakorlat, oktatási tapasztalat – nyugvó szubjektív felismerések is. A kutatás a külső és belső tér közti átmeneteket koherens rendszerbe foglalva ismerteti és elméleti felvetéseit sémák segítségével teszi könnyen érthetővé. Emellett néhány konkrét példa bemutatásával utal a különböző gondolköröket igazoló építészeti helyzetek sokaságára.

A természetben és az életben lassú átmenetek, fokozatok, elkülönülések vannak. A tudományos teória azonban az éles különbségeket kedveli és nem az elmosódott átmeneteket. A kutatási munka kiindulási előfeltétele az volt, hogy az építészet megismerését, elemzését nem teheti teljessé az a szemlélet, mely kizárólag a hagyományos ellentétekre koncentrál, ill. az ellentétpárok egyikével foglalkozik, figyelmen kívül hagyva az ellentétpár pólusai közti átmenetek, fokozatok, kapcsolatok lehetőségeit. A valóság összetett és ellentmondásos, ezért a kutatás célja szerint az elmélet szintjén is megpróbál belépni az „is-is”, a köztesség világába.

A külső és belső tér közti átmenet kutatása nemcsak tematikájában foglalkozik köztes helyzettel, hanem mint kutatási terület is tudományágak, tudománysszakok határára helyezkedik el. Elfogadja, értékeli és beépíti azokat az átfedéseket, melyek településtudomány, építésztudomány és tervezéstudomány között léteznek. Az interdiszciplinaritás nehézségeinek ismerete mellett is a kutatás célja a rögzült határok gyengítése, feltörése építészet – városépítészet – tájépítészet, elméleti kutatás – tervezési gyakorlat – tervezésoktatás, történeti és kortárs építészet, külső és belső tér között.

A kutatási téma korokat és kultúrákat átfogó építészeti szemléletet képvisel. Vállalja az ebben rejlő kockázatot, mivel teljest, tökéletest, lezártat, biztosan igazat nem hozhat létre, de felvet olyan kérdéseket, melyek megközelítései hasznosak lehetnek további kutatások és a tervezői munka számára is. A téma feltárásában igyekszik értéksemleges maradni. Elfogadja a kortárs pluralista esztétika és művé-

szet felfogását, miszerint egyik koncepcionális döntés, építészeti irányzat ugyanolyan jó lehet, mint a másik. A kortárs sokféleséget azonban új szempont, a külső és belső tér közt kialakuló átmenetek alapján tagolja.

Az építészeti, városépítészeti elméletek és törekvések egyre nehezebben áttekinthető és rendezhető világában a kutatás kiemeli egy rendező elvet: a dichotómiákból felépülő környezet feltételezett történeti érvényességét és ezek mai felbomlási folyamatait. Az általános megközelítés felől szűkíti a témát: így az építészeti dichotómiákon keresztül jut el a térelméleti kettősségekhez, majd külső és belső relatív viszonyához, ill. a köztük levő átmenetekhez. Az értekezés – felépítéséből és belső logikájából adódóan – két részre osztható:

- első 4 fejezete szintetikus, alapviszonyokat, összefüggéseket, a külső és belső tér közti átmenet vizsgálatát előkészítő leíró jellegű rész;
- második része (5., 6., és 7. fejezet) pedig a térvizonyokat és az átmenet tulajdonságait bemutató, a kutatás jelen fázisának eredményeit rögzítő – történeti és kortárs példákkal illusztrált –, morfológiailag orientált, didaktikusan kifejtett tervezési elvek rendszerét adja.

A kutatás a hagyományos magyar funkcióorientált, a különböző környezeti léptékeket egymástól elszigetelten kezelő elmélettel és gyakorlattal szemben az átmenet építészetének érezhető, ki nem mondott jelenségeit, valós helyzetektől függetlenül is megnevezhető tervezési elveit kutatja. Tudatában van a valós társadalmi helyzet és az épített környezet, ill. az átmenetek minősége közti összefüggéseknek, de a hangsúlyt a háttér tudatosítása mellett a városépítészeti, építészeti, tervezésméleti megközelítésre helyezi.

Az értekezés egységes szempontsorú és szerkezetű rendszert hoz létre, melyben a fő- és résztémák tagolása és pontos kidolgozása alapvető fontosságú.

RÉSZLET A „KÜLSŐ ÉS BELSŐ TÉR KÖZTI ÁTMENETEK” CÍMŰ PHD-ÉRTEKEZÉSBŐL

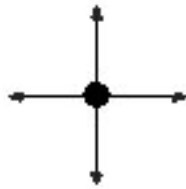
5. Térvizonyok

A kutatás külső és belső dichotómia segítségével tárja fel a térvizonyok alaphelyzeteit, hogy ezáltal közelítsen a külső és belső terek közti átmenetek bizonytalan területének tér- és tervezésméleti kérdéseire.

5.1 Térképzés

A teret határaik (alsó, felső, oldalsó határok) definiálják elsődlegesen, ugyanakkor léteznek olyan érzékelhető, de le nem határolható tériségek is, melyeket egy központ generál. Ez a két karakteresen eltérő térképző erő általában egyszerre

van jelen, de valamelyik dominanciája a tér minősége szempontjából meghatározó.

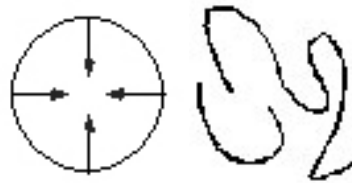

46. Központi tömeg által generált tér

A központja által generált tér határai egyértelműen nem érzékelhetők, a kialakult tériség ereje fokozatosan, a központ felől távolodva gyengül és válik a befoglaló tér részévé. Minden a térben tömegként értelmezhető dolog vagy élőlény rendelkezik maga körül egy sajátos tériséggel, melynek minősége a központi tömeg méretétől, kiterjedésétől, megjelenésétől függ. Az ember is hordozza saját terét, és nem csak testével, hanem teste által meghatározott térrel is viszonyul környezetének tágabb tériségéhez. A teret generáló központi tömeg minden léptékszínt értelmezhető, így teret határoz meg pusztán létével Föld, hegy, város, fa, épület, virág, asztal, kavics ... A tömeg által generált tér mindig kifelé forduló, kapcsolatokat kereső, így különböző tömegek terei láthatatlan határvonalak mentén egymásba metsződnek és emellett szükségszerűen együtt léteznek egy nagyobb befoglaló térrel is.

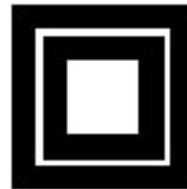
A határok szerepe a tér létrehozásában és alakításában kiemelkedő. A természet is határok segítségével tagolja a határtalan, és az építészet, városépítészet, tájépítészet is alapvetően határok segítségével formálja a teret. A határ hangsúlyozásával létrejövő tér elkülönül a végtelen befogadó tértől, befelé fordul, a zártság ősi igényét jeleníti meg.

A határ felnyitása, gyengítése azonban kapcsolatokra törekvő terek építészetét eredményezi, ahol nem az elkülönülés, hanem határok ellenére az egymásba olvadás, az áttűnés válik lényegessé. (A hiányzó ábraszámok alatt a PhD-dolgozatban fényképek vannak.)

49–50. Zárt és nyitott térhatárok által kialakuló terek

5.2 Külső és belső térvizonyok

51–53. Térvizonyok

melléhelyezés (addíció)

áthatás (transzparencia)

befoglalás (inklúzió)

A világban létező sokféle tériség – melyek között vannak egyértelműen lehatárolható és határtalan, kiterjedésükben pontosan nem definiálható terek –, egymással állandó és változatos kapcsolatban állnak. A terek kapcsolataiban három alapve-

tően eltérő térvizonyt különböztetünk meg: a melléhelyezést (juxtapozíció), az áthatást (virtuális transzparencia)⁴⁶ és a befoglalást (inklúzió).

Az egymás mellettség térhelyezetei (addíció) lehetővé teszik a terek elkülönülését, elzárkózását, a lehatárolt terek önálló létét. A terek mellérendelő viszonyban vannak egymással és csak felület, ill. tömeg mentén érintkeznek. Az építészetben a funkciók, a városépítészetben a tulajdonviszonyok követelik melléhelyező térvizonyok gyakori és egyértelmű alkalmazását.

Az áthatás terek közti térbeli kapcsolat. Kölcsönös és részleges befoglaló térvizony, melynek eredményeként kialakul egy új, köztes helyzetben levő, önálló identitással rendelkező térrész, melyet külső és belső határán átmeneti térnek nevezünk.

A befoglalás szükségszerűen minden téri helyzetben jelen van. Hierarchikus térbeli kapcsolat, rész és egész, tér a térben viszony. Térhatárok kialakításával befolyásolható, tudatosítható vagy szándékosan elhomályosítható ennek az alapvető térvizsnyoknak a léte, de a terek közti átmenetnél, határnál mindenképp szembesülünk a másik naggyobbal, a befoglalóval.

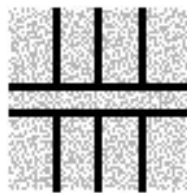
5.2.1 Melléhelyezés

54. Melléhelyezés

Térvizsnyok sajátos, az építészetben és a városépítészetben egyaránt gyakran használt típusa a melléhelyezés, melynek során a terek zártságuk, önállóságuk megőrzésére törekednek, így köztük nem alakul ki intenzív téri kapcsolat. Melléhelyezés segítségével sorolhatók, ismételhetők, ritmizálhatók tömegek és terek. Ez a térvizsny felel meg leginkább az emberi építési tevékenység racionalitást kívánó igényeinek, melyek közül a legfontosabb a terek célszerű és zavartalan használatának biztosítása, ill. a tömegek egyszerű és helytakarékos térbeli elrendezése.

5.2.1.1 Külső és külső egymás mellé helyezése – KmK

55. Külső terek egymás mellé helyezése

A külső tér a tulajdonviszonyoknak köszönhetően is tagolódik. A tulajdon vagy-vagy helyzeteket eredményez, nincsenek térbeli átfedések, a tulajdonhatárok egyértelműek. Településen belül az úthálózat közterületei folytonosak, az utak tömböket határolnak, melyek telkekre oszlanak. A telekhatárok gyakran építettek (pl. utcavonalra vagy oldalhatárra kerülő ház), kerítettek (pl.: zárt vagy áttört, épített vagy zöld kerítés), vagy határoltak, megjelöltek (pl.: burkolatváltás, határjelek).

⁴⁶ Colin Rowe és Robert Slutzky 1955-ben írt tanulmányában valós transzparenciának nevezi az anyagban rejlő tulajdonságot, az átlátszóságot, és a virtuális transzparencia megnevezést vezeti be a terek közti áthatás leírására (forrás: Colin Rowe és Robert Slutzky: *Transparence réelle et virtuelle*, Les Éditions du Demi-Cercle, Paris, 1992).

Önálló rendeltetésű és kialakítású külső terek helyeződnek így egymás mellé, egymástól tisztán elhatárolódva. Egymás mellé helyezett külső terek rendszere létrejöhet egyrészt egy városépítészeti alapelem /telek/ közterület menti (utca, partakpart...) sokszorozása, ismétlése által, de kialakulhat egy nagyobb külső téri egység (város, tömb) felosztása révén is.

A külső terek melléhelyezésének térbeli eredménye – organikusan nőtt és tervezett városokban egyaránt – a tulajdonviszonyokat és a térhasználatot tükröző legősibb külső térvizony.

5.2.1.2 Belső és belső egymás mellé helyezése – BmB

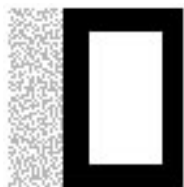

57. Belső terek egymás mellé helyezése

Az építés racionalitása, a belső terek funkcióinak többsége, az anyagi lehetőségek szűkössége a múltban és korunkban egyaránt megköveteli a belső terek egymás mellé helyezését, a terek többségének zártságát vagy elzárhatóságát, statikus és védett terek létrehozását. Épületeink nagy része helyiségek sorolásával születik, melyekben a belső terek egymáson keresztül ajtók segítségével megnyílva (enfilade) vagy egymástól teljesen zárva, folyosóról megközelíthetően (egyoldali vagy középfolysó) tárnak fel. A terek csak nyílások (ajtók) segítségével kommunikálnak egymással, sarkaik zártak, lényegük

az emberi tartózkodás, a szükséges funkció zavartalan kielégítése (pl.: hagyományos kialakítású lakás, paloták, kastélyok helyiségei, oktatási intézmények, kórházak, irodák termek, börtönök cellái stb.). A használatnak és a gazdaságosság gyakran elsőrendű szempontjának leginkább megfelelő belső terek közti viszony a melléhelyezés, így az összetett térbeliség, áthatások, átlátások, befoglalások térbeli feleslegeket is képező luxusa csak kiemelkedő fontosságú középületek vagy a magán jólét sajátja.

5.2.1.3 Külső és belső egymás mellé helyezése – KmB

59. Külső és belső tér egymás mellé helyezése

Melléhelyezés esetén külső és belső tér egymás mellett létezik, a belső egyértelműen elhatárolódik vagy elhatárolódhat a külső tértől, mivel a köztük lévő határ fizikailag zárt vagy zárható. A hagyományos lakókörnyezeti kultúrákat általában ez a térvizony jellemzi. A fal elzárja és egyben össze is köti a tereket. Az egymás mellettiség külső és belső terek természetes együttélését és ugyanakkor szükséges elkülönülését is eredményezi. A ház arcával a város felé fordul és a külső teret is otthonaként tiszteli, de a magánélet belső tereit elzárja előle.

Külső és belső tér egymás mellé helyezése esetén a homlokzati nyílásokra redukálódik a terek közti kommunikáció: a látványt is elzáró tömör fal és nyílás a külső teret, mint szükséges rosszat az épületen kívül tartja, míg a transzparens, de fizikailag zárt fal a belső és külső teret állandóan szembesíti egymással, de valós térbeli kapcsolatot mégsem tesz köztük lehetővé.

(Külső és belső tér melléhelyezése esetén a terek közt lévő szükséges átmenet-helyzetek elemzése a 6.2 fejezet tárgya.)

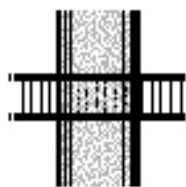
5.2.2 Áthatás⁴⁷

61. Áthatás

Az áthatás a terek egymásra helyezésének különleges helyzete, mivel különböző terek összemetsződésénél vagy közös határukon új tér születik, mely elválasztja és egyben össze is köti az átható tereket. Áthatás esetén a terek nem őrzik meg önálló karakterüket, nem maradhatnak zártak, szükségszerűen egymásba olvadnak és kialakul egy olyan tértartomány, melyik egyszerre több tér része. Választásokat nyújtó nyitott és dinamikus, mozgásra készítő is-is térhelyzet, átmenet jön létre.

5.2.2.1 Külső és külső áthatása – KaK

62. Külső terek áthatása

Külső tér tagolódása áthatásokból eredő folyamatos átmenet helyzeteket eredményez. A különböző térhatárok (épületek, kerítések, növényzet, burkolatok, szegélyek stb.) és a megjelölt helyek (épületek, szobrok, fák stb.) által meghatározott terek egymásba folynak, ritka egy külső térrész egyértelmű, más külső térrésztől teljesen elkülönülő lehatárolása. A város közterületei is elsősorban áthatások segítségével tagolódnak, a terek átvezetnek egymásba és határtalanul áramlanak. Legegyszerűbb külső terek közti áthatási helyzet elemezhető útkereszteződésnél, ahol az utcák terei egymásba metsződnek, nézőponttól függően tereik önállóan tovább léteznek, de áthatásuk eredményeként megjelenik egy új términőséget nyújtó harmadik, a kereszteződés tere, ahol az események, funkciók, mozgások besűrűsödnek. Városi terek összetettsége, rejtett értéke és térbeli olvasatok sokasága fedezhető fel külső önállóan tekinthető térrészek definiálása és a köztük levő áthatások feltárása révén.⁴⁸

Áthatás az egymásra helyezés (szuperpozíció) egyik sajátos helyzete, így térbeli szintek elkülönülése révén is értelmezhető. Külső terek áthatásaként jön létre az

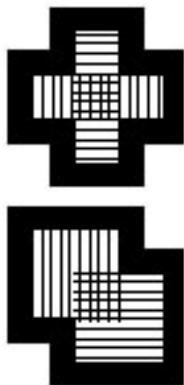
⁴⁷ Az áthatás, mint a városépítészeti (collage city) és az építészeti egyaránt meghatározó térképző módszer Colin Rowe és Robert Slutzky 1955-ben írt tanulmánya által kerül az építészeti és tervezésmélet fontos fogalmai közé (forrás: Colin Rowe és Robert Slutzky: *Transparence réelle et virtuelle*, Les Éditions du Demi-Cercle, Paris, 1992).

⁴⁸ Városi térelemzések alapvető módszerének tekinthető a térrészek összetettségének, nehezen megfogható egymásra rétegzettségének bemutatása. (Például a firenzei Piazza della Signoria „L” alakú terének együtt, egymáson élő térrészei: Palazzo Vecchio előtere, térhatároló lakóépületek által meghatározott tér, Loggia della Signoria hatása a térre, Dávid szobor tere, Neptun szökőkút tere, Galleria degli Uffizi árkádjának térbeli kifutása a térre...)

építészet- és térelméletek egyik Heidegger⁴⁹ óta kiemelkedő fontosságú eleme, a térből helyet teremtő híd (l. 6.3.1.3). Egyben a híd külső terek közti átmenet lényeges archetípusának is tekinthető: valami felett átível, nem tartozik sem „folyóhoz”, sem „partokhoz”, mégis feltételezi őket. Tökéletes is-is, különböző tériségeket magába foglaló dinamikus hely.

5.2.2.2 Belső és belső áthatása – BaB

64–65. Belső terek klasszikus és modern áthatása

Épületek belső tereinek áthatása két lényegesen különböző építészeti koncepció eredményeként létezik, egyaránt lehet a térbeli bizonyosság és az elbizonytalanítás eszköze.

A klasszikus kompozíció az áthatás segítségével statikus tereket, a terek és azok belső rendeltetésének hierarchiáját hangsúlyozó, több tér részeként létező, mégis önálló karakterű, megnevezhető, sarkainál stabilan megfogott, lehatárolható központot teremt. Áthatások által születik meg az épületek belső tereinek lényege, melyet a ház külső megjelenésében hangsúlyos tömegelemmel (torony, kupola) is tükröz.

A modernizmus a keleti előképeket felhasználva és a barokk korban megkezdett felszabadított térformálást kiteljesítve az áthatást a belső áramló téralakítás alapvető térkapcsolatává fejleszti. A terek zártsága a sarkok felnyitása révén gyengül és egyben lehetőséget nyújt új, dinamikus térkapcsolatok kialakítására. Az áthatás segítségével keletkező térrész nem válik központtá, hierarchiamentes, dinamikus, folytonos átmenetekből építkező belső tér keletkezik. Míg a klasszikus modernizmus áthatásokkal játszó építészeti koncepciója a sokféleségben irányított mozgást biztosít, addig a kortárs építészet egyes irányzatai már a szinte csak átmenetekből álló belső terekben való önálló bolyongásra, felfedezésre, állandó választásokra kényszerítenek.

5.2.2.3 Külső és belső áthatása – KaB

68. Külső és belső tér áthatása

Külső és belső terek áthatásaként keletkezik a térelméletekben átmeneti térnek, a térhasználat szempontjából filter térnek nevezett önálló tértartomány, mely egyszerre tartozik a külső térhez és az épület belső teréhez. A terek közti határ maga is térré válik, megszünteti külső és belső elkülönülését, az átmenet, a köztes, a térbeli is-is kiemelkedő szerephez jut. Az átmeneti terek léte, építészeti megformálása, rendeltetése különböző korok és kultúrák sajátja, árulkodik a külső és belső terek, ill.

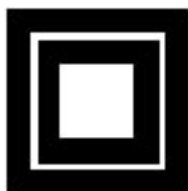
⁴⁹ Martin Heidegger *Bauen Wohnen Denken* című előadását Schneller István *Építés, lak(oz)ás, gondolkodás* címen fordítja és elemzi (forrás: Schneller István: *Az építészeti tér minőségi dimenziói*, Librarius, Kecskemét, 2002. p. 257.), ill. Kerékgyártó Béla: *Építeni. lakni, gondolkodni* címen értelmezi *A modern otthontalanság* című tanulmányában (forrás: *arc'6*, szerk.: Vámos Dominika, Budapest, 2001. p. 3.).

ezeket használó emberek közti viszonyokról. Átmeneti tereknél a hagyományos építészeti dichotómiák polaritásai meggyengülnek, mivel itt város és építészet, nyilvános és magán, külső és belső, stb. kettősségek természetes módon együtt élnek.

(Külső és belső tér áthatásaként kialakuló átmeneti tér elemzése a 6.3 fejezet tárgya.)

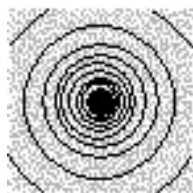
5.2.3 Befoglalás

70. Befoglalás

Környezetünkben a befoglalás mindig jelen lévő térvizony, így a következő, külső és belső kettősség segítségével kialakuló négy befoglaló alaptípus sokrétűen járul hozzá téri világunk tagolásához.

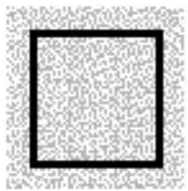
5.2.3.1 Külső befoglalja a külsőt – KK

71. Generált tér

A végtelen külső tér megjelölések és lehatárolások révén tagolódik. A külső térben minden szabadon álló természeti vagy épített tömeg (fa, erdő, szobor, építmény, épület, kompakt város...) megszünteti a tér absztrakt homogenitását, és maga körül új, más minőségű külső teret generál. A kialakuló, központhoz kötődő külső tér határtalanul, minden irányban részévé válik a befoglaló végtelen külső térnek. Térisége függ a tömeg méretétől, minőségétől, láthatóságától, a befogadó környezet téri viszonyaitól. A térben álló szoliter tömeg felé közel-

ledve érezhető annak fokozatosan erősödő térisége, azonban nincs egzakt határa külső terének, folyamatos és határtalan átmenetben létezik a két külső tér.⁵⁰

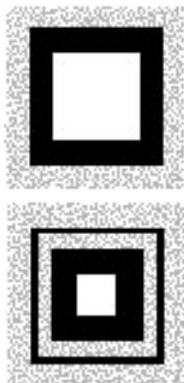
73. Tér lekerítése

Földünk teljes területe felosztott, látható és láthatatlan határok tagolják, ezáltal számtalan olyan külső tér létezik, melyek a végtelen külsőtől fizikai határok segítségével különülnek el, megnevezhetők, tartoznak valakihez, védettek, esetleg zártak és a befoglaló külső tértől karakteresen különböznek. A természeti környezetben a domborzati adottságok, vizek, növényzet révén is képződnek ilyen terek (pl. tisztás, szakadék, völgy), de ennek a térvizsnyonak az építészetben, városépítészetben belül is kiemelkedő szerepe van, mivel az ember eredendően ezeket a már esetleg természetileg adott téri helyzeteket keresi élettereként, felerősíti

⁵⁰ Meggyesi Tamás külső tér elméletében tér és tömeg viszonyait elemmezve ezt a tériséget a tömeg a térben megjelenéseként szoliter tömeg terének nevezi (forrás: Meggyesi Tamás: *A külső tér*, Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2004. p. 105.).

határait vagy önmaga építi meg azokat (pl.: városfalak, kerítések, határjelek). A külső tér lehatárolása, védetté, otthonossá, műveltté tétele, a tulajdon kijelölése az egyik legősibb emberi igény megnyilvánulása a téralakításban.⁵¹

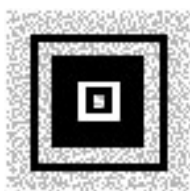
5.2.3.2 Külső befoglalja a belsőt – KB – KKB

Belső tér csak a külsőből való lehatárolás révén születhet, így belső tér mindig a külső része. Az ember tudat alatt a belső térben is érzi a körülette levő, az életnek keretet adó végtelen külső téri világot, azonban a belső biztonságot, komfortot biztosít; az embert teste, aurája első épített burkaként védelmezi és otthon ad a világban. A belső tér külsőhöz való viszonya koronként és kultúráként változó. Alkotók és használók szándéka tükröződik a határ formai kialakításában, anyaghasználatában, a nyílások elhelyezésében stb. Védett, lehatárolt külső környezetben, kerített térben a többszörös befoglalás eredményeként megnyugtatóbb átmenetek adódnak, így a belső tér bátrabban nyíthat fel a külső felé.

75–76. Határolt belső tér külsőben és lekerített külsőben

5.2.3.3 Belső befoglalja a külsőt – KBK – KKBK

78. Többszörös külső és belső térhatárok

Ennek a térviszornak az építészettörténetben és a kortárs építészetben játszott jelentős szerepe (pl.: átriumház, kolostorkerengők stb.) bizonyítja az ember igényét a két térség – külső és belső – együttes birtoklására. A végtelen külső tér egy védett, átlátható, belakható, az ég felé nyitott része otthonként, szinte külső belsőként a belsővel együtt létezik, azonban mindig része marad a változó természetnek. A külső és belső közti viszony felszabadulttá válik. Ez a térvizony azonban az épület elfordulását, zártságát eredményezi a külső környezet felé, mivel külső téri kapcsolatait a zárt, a belső által befoglalt tér felé elégíti ki. Ez a zártság létrejöhet a település racionális terület-

felhasználásának következtében, ill. a külvilágtól való elfordulás eredményeként: a történelem folyamán ezt általában a külsővel szembeni fizikai védekezés indokolta, míg korunkban ez részben az individualizáció tárgyasulásának és a vizuálisan szennyezett, az egyéntől függetlenedett környezet elutasításának a következménye. (Az én házam, az én váram.)

⁵¹ Meggyesi Tamás tér a térben jelenségként értelmezi és határolt, ill. kerített térnek nevezi ezt a térvizonyt (forrás: Meggyesi Tamás: *A külső tér*, Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2004. p. 106.).

(Külső és belső terek kölcsönös befoglalásaként keletkező átmenet helyzetek elemzése a 6.4 fejezet tárgya.)

5.2.3.4 Belső befoglalja a belsőt KBB – KKBB

80–81. Belső a belsőben határoló helyzetei

A technikai fejlődés, az épületek méretének és az emberi komfortigények növekedése hozta létre a térvizonyoknak ezt a típusát, melyben egy hagyományosan léptékében is külső, és külső téri funkciókat betöltő belső tér ad helyet további belsőknek (pl.: bevásárlóközpontok, irodaházak, múzeumok stb.) A külső tér általában csak illúzió marad, mivel a belső teljesen elzárkózik külső környezetétől, csak a szükséges bejárat helyzetekben lép vele kapcsolatba. Az ál-külső belső tér bezárt világa kibillenti az embert a hagyományos téri kettősség szükséges egyensúlyából, elértéktelenedik a szabad, az időjárásnak kitett külső tér és festett felhők alatt, szökőkút vízpárájában, pálmák árnyékában kontrollált belsőben mozogva keresünk újabb illúziókat nyújtó, a valós külsőtől egyre távolabb kerülő belső tereket.

Azonban léteznek olyan épületek is, ahol mindkét belső tér belsőként viselkedik és a befoglaló belső összetett viszonyba lép az őt körülvevő külső és az általa befoglalt belső térrel egyaránt. Hangsúlyossá a terek közötti köztes téri helyzetek válnak.

RÉSZLET A TÉZISFÜZETBŐL

A külső és belső tér közti átmenetek végtelennek tűnő kulturális és építészeti változatai a térvizonyoknak (melléhelyezés, áthatás, befoglalás) megfelelően szintén három csoportra oszthatók: elzárt terek esetén az átmenetet a falban lévő kapu biztosítja; terek határán áthatás eredményeként átmeneti tér születik; és az átvezetett tér átmeneti terek sorozatából épül fel.

- a) **A külsőtől elzárt tér** esetén a terek egymás mellé helyezettek, határuk egyértelműen a felületszerűséget hangsúlyozó fal. A külső és belső tér közt levő átmenetet a falban megjelölt vagy jelöletlen **kapu és küszöb** biztosítja. Az átmeneteket a kapu térbelisége és a kapu átmenet terét megjelölő jellege alapján végezzük.
- b) **Az átmeneti tér** kialakulása külső és belső tér áthatásának eredménye, ahol a terek közti határ maga is térré válik és ezáltal fokozatos térbeli átmenetet biztosít. Általa sokrétűvé és árnyalttá válik a térhasználat és az építészeti forma, izgalmas és összetett köztes téri helyzet keletkezik a város külső tere és az

épület belső tere határán. Az átmeneti tér kialakításában a **térhatárok – alsó-, oldalsó és felső térhatár** – szerepe meghatározó. A valóságban ritkák az osztályozó elméletnek megfelelő egyértelmű téri helyzetek, és általában több térképző elem együttesen érzékelteti ennek a pontos térhatárokkal nem, vagy csak ritkán rendelkező, sajátos térbeli és használati fölösleget is nyújtó términőségnek a létét. A kutatás azonban az átmeneti tér feltárásához a teret definiáló határok és elemek szerinti osztályozást ad, mivel így lehetővé teszi elméletileg jól elkülöníthető, tiszta helyzetekből kiindulva bonyolultabb átmeneti terek felismerését és felépítését.

- c) **Az átvezetett tér** esetén a külső és belső kölcsönösen egymás részévé válik, átmeneti terek sorozata vezet vagy veszít el a térben. Nincs megérkezés; a lényeg a mozgás, a haladás, a változás, a tér folytonossága.

DR. SCHNELLER ISTVÁN
OPPONENSI VÉLEMÉNYE

Az értekezés a témaválasztás szempontjából nagyon időszerű, hiszen a modern, posztmodern és jelenkori városépítészet és építészet egy különösen fontos pontjára, a térbeli kontextus egy különösen érzékeny összefüggésére – külső és belső terek közötti átmeneti terek fontosságára – irányítja a figyelmet. Ez pedig a térfelfogásokban rejlő különbségek kérdésköre, s ennek is egy igen lényeges eleme, külső és belső találkozása. Ehhez persze hozzá kell tenni, hogy a posztmodern városépítészet, jobban mondva a modernista városépítészet posztmodern kritikája a város külső tereinek szövetét, s az itt kialakuló átmeneti tereket is igen fontosnak tartotta.

A modernista városépítészet leggyengébb pontja – a tér fontossága hangsúlyozásának ellenére – éppen a meghatározott terek formálásának, a terek közötti átmenetek kialakításának, a kitüntetett pontok, bejáratok megformálásának fogyatékos mivolta volt. A tér felszabadításának, az áramló terek létrehozásának ideológiája, e korábban hagyományos minták alapján szerzett tapasztalat elfelejtését eredményezte. A posztmodern kritika és a posztmodern városépítészet igen pozitív hozadéka pedig éppen e történelmi tapasztalatok felidézésével gazdagította környezetünket. A mai szupermodernista építészet megint csak tagadja a városi kontextus

fontosságát, a nagy forma, a nagy – „város a városban” típusú – épület, önmagán belül kívánja megteremteni azt a térbeli gazdagságot, amit korábban csak a város tere tudott nyújtani. Így tehát ígéretesnek tűnik a szerző kísérlete, hogy az értekezés utolsó fejezetében, a kortárs helyzetkép felvázolásához a térszervezés e kitüntetett fontosságú elemét vegye igénybe.

A bevezető fejezet

A témaválasztás időszerűségének fenti indoklása elég lett volna a témaválasztás indoklásához, így elkerülhető lett volna a bevezetőben felvázolt „nagy ívű” filozófiai áttekintés elnagyoltsága. Az emberi gondolkodás történetében fellépő dichotómiák erősödése, ill. gyengülése ugyanis csak igen távoli kapcsolatba hozható a világban ható jelenlegi „megatrendekkel”, sőt, azt kell mondjuk, éppen a gondolkodás kritikai jellegéből adódóan azok felülvizsgálatára ösztönöz. S ezzel párhuzamosan a mai városi terek szétesettsége, rendezetlensége sem azonosítható a sokarcúsággal vagy a sokféleségben rejlő egységgel. Mindennek ellenére a nagyon röviden felvázolt világhelyzet megteremti a hangulati háttérrel a téma későbbi kifejtéséhez.

A „Dichotómiák” c. fejezet

Tulajdonképpen a bevezető fejezet része is lehetett volna, hiszen folytatja a bevezető fejezet kissé lebegő, a korszellemet megidézni kívánó háttérvázlatot. Az építészetben, építészetelméletben, ill. építészeti térelméletekben megjelenő dichotómiák vagy éppen hangsúlyeltolódások felsorolása kétségekívül szemlélteti az építészeti térrel kapcsolatos kutatások nehézségeit, azonban e felsorolásba meglehetősen alátámasztás nélkül keveredik bele a nyugati és keleti gondolkodás különböző térszemléletének vázlata. Az így odavetett általánosítások elbizonytalanítják az olvasót a dolgozat tényleges témájának kérdésében. Az elkülönülő dichotómiák „egymásra helyezésével” vagy akárcsak rendszerezésével pedig végképp adós marad. Mindezek mellett a térelméleti dichotómiák bemutatása ismét csak segít a főtéma háttérének felvázolásában.

A „Határok felbomlása” c. fejezet

Jelenségszinten ígéri bemutatni azt a folyamatot, amelyet a bevezetőben a városi terek szétesettsége jelzővel a dolgozat szerzője elővételzett. A fejezet két dichotómia a „táj és építészet”, valamint a „tér és tömeg” ellentétpárjainak bemutatására vállalkozik. Bár a leírás szintjén e kettősségek bemutatása kielégítő, mégis

zavaró az elemzés különböző „síkjainak” keveredése. Táj és építészet viszonya ugyanis a történelem folyamán társadalmi meghatározottsága révén folyamatosan alakul, tömeg és tér dichotómiája minden történeti változása ellenére szinte örök jelenségnek mondható, hiszen önmagában vett tér nem is létezik tömegek, ill. azok „kisugárzása” nélkül. Ezen a ponton megjelenik a dolgozat egyik alapproblémája az alapos rendszerezési törekvések mellett, a különböző rendszerszintek keveredése. Annak ellenére így van ez, hogy mindkét ellentétpárnak köze van a külső és belső terek közötti átmeneti terekhez, a dolgozat főtémájához.

A gondolati szintek keveredését jellemzik a fogalmi pontatlanságok is, pl. a „nyitott település” hagyományos formái semmiképpen sem hozhatók össze a „jelleg nélküli” város rákos daganatként való szétburjánzásával, a kettőt fogalmilag is el kellene különíteni. Nem is beszélve arról, hogy az elemző rész hirtelen átszap egy mai tervezéskritikába, amely ostorozza (tegyük hozzá joggal) építészeti és tájtervezők elkülönülő tevékenységét. Az erőteljes kritika mellett is megállapítja ugyanakkor, hogy a progresszív építészet esetében épület- és településtervezés, kert- és tájépítészet egymást felfedezése egyre inkább előtérbe kerül. Nem világos, hogy a szerző e fejezetben az épített környezet általános elemzésére, vagy éppen a csúcs vagy sztárépítészet törekvéseinek értékelésére vállalkozik.

A „Tér és tömeg” alfejezet „Tömör és üres morfológia” alcímű része rejtetten a giedioni építészeti korszakolást akarja alkalmazni a városra, anélkül azonban, hogy megtenné a finom distinkciót űr és tér között. Annál is inkább probléma ez, mivel a modern város posztmodern kritikája éppen a formált külső terek hiányával, azaz űr és tér megkülönböztetésének hiányával vádolja a modernista városépítést, és különbözteti meg attól magát.

A „Külső és belső közti átmenetet befolyásoló tényezők” c. fejezet

A dolgozat bevallottan is legszubjektívebb s talán legköltőibb része. Itt jelenik meg a rendszerezés helyett a téma „környezetének” vázlatos felfestése, s a bíráló is talán ezen a ponton válik megengedőbbé, hiszen éppen a dolgozat szerzőjének talán tudatosan vállalt „nőies” (nem fekete-fehér éles megkülönböztetéseken alapuló) megközelítésmódja itt válik stílussá, és ezáltal elfogadhatóvá. Ugyanis éppen a témaválasztás nehezen körvonalazható területe indokolja talán az elnagyolt ecsetvonásokat. Mindennek ellenére meg kell jegyezni, hogy egyes megállapítások alátámasztottsága meglehetősen szegényes. Például bár szép leírását adja magán- és közösségi terek elszakadásának korunkban, mégis bővebb indoklásra szorulna korunk két eltérő szemléletű építészeti irányzatának jellemzése. Hasonlóan odavetett a szakrális terek megkülönböztetése pusztán a vertikális tengely meglétére hivat-

kozva. A fenti problémák ellenére e fejezetben megpendülnek azok a húrok, amelyek a későbbi „kortárs helyzetkép” c. fejezetben használhatók lehetnek.

A „Térviszonyok” és az „Átmenet helyzetek” c. fejezettek képezik a dolgozat gerincét, és e fejezetekben a stílus is megváltozik, az elnagyolt ecsetvonásokat felváltja az analitikus rendszerezés. A korábbi szemléletmód annyiban marad meg, hogy a szerző a döntően geometrikus elemzéseket helyenként megpróbálja összekötni kulturális összefüggések bemutatásával.

A „Térviszonyok” c. fejezet

A térszervezés elkülöníthető módozatait kísérli meg fő témája előkészítése céljából sajátosan rendszerezni. Melléhelyezés, áthatás, bennfoglalás aleseiteiként tárgyalja azokat az alaphelyzeteket, ahol a térbeli áthatás speciális módozatai előfordulnak. A főként geometriával leírható helyzeteket történeti és modern példákkal megvilágítja. E fejezet szerepe inkább módszertani, hiszen a következő főfejezetben végigvitt fenomenológiai jellemzés rendszerkereteit vázolja föl. Ha elsősorban az átmeneti helyzetek szempontjából kívánjuk értékelni a térviszonyokat, akkor ez az előzetes osztályozás elfogadható.

Az „Átmenet helyzetek” c. fejezet

A dolgozat mondanivalója tekintetében is és súlyát-terjedelmét illetően is legjelentősebb része. A térbeli viszonyok közül kiemeli az átmeneti helyzeteket és nagyon alapos osztályozásnak és részletező bemutatásnak veti alá őket.

Sajátos módszere az osztályozásnak, hogy a szokásosnál bővebben értelmezi az ún. átmeneti helyzeteket, hiszen nemcsak a tipikus átmeneti tereket, hanem a zárt terek különféle – külső terekkel való – kapcsolatrendszerét, valamint az általában fél-külső terekként értelmezett fedett, de nyitott terek térviszonyait is átmeneti helyzetekként értelmezi. Ez az értelmezés-tágítás különösen az utolsó fejezet, a korunk építészetének helyzetképét bemutató fejezet számára kínál használható kritikai eszközrendszert.

A kritikai elemzés számára nyújtott előny mellett a rendszerezés megint csak fölveti a különböző rendszerszintek keveredésének problémáját. A külső és a belső határain létrejövő találkozáshelyzetek ugyanis minden jó szándékú kísérlet ellenére sem értelmezhetők ugyanazon a szinten átmeneti helyzetnek, mint a par excellence átmeneti tértípusok. Hiszen az, hogy egy zárt belső tér határain nyílások vannak, az elsősorban a belső terek használhatósága szempontjából értelmezendő, vagy az abba való „behatolás” jelentőségét fejezi ki, s csak másodlagosan teremt

átmeneti térhelyzetet. A belső és külső terek határán képződő átvezető, de ugyanakkor önállóul terek valódi átmeneti térhelyzetet hoznak létre.

Az átmeneti térhelyzetek kibővített értelmezése alkalmat ad a szerzőnek, hogy ezek fajtáit rendszerezve mutassa be, s egyúttal az egyes altípusokat történeti és kortárs példákkal illusztrálja. A lényegében geometriára alapuló morfológiai rendszerezés e fejezetben egészül ki leginkább kultúrákhoz kötődő összefüggésekkel, zártság és nyitottság kérdésköre itt kötődik össze civilizációs különbségekkel. Már e fejezetben is előkerül néhány kiutalás korunk építészetének jellegzetességeire. Így állapítja meg a szerző például, hogy: „Az oldalsó határ térformáló hegemoniájával szemben korunkban egyre inkább tudatosulnak az alsó és felső határokból rejlő téralakító lehetőségek.” Ezek a kulturális és történeti kitekintések akkor is igen nagy értékei a dolgozatnak, ha néha túl általánosítónak tűnnek, vagy indoklásuk, bizonyításuk éppenséggel elmarad.

A részletező tipizálás során jó néhány új vagy újszerű gondolat merül fel. Így pl. a kapu szerepének kettős értelmezése, a teret képző és teret jelölő szerep megkülönböztetett kifejtése, vagy éppen a tér nélküli és teret nem jelölő kapu korunkban történő jellemző megjelenése olyan gondolatok, amelyek e rendszerezett formában új meglátásokra adnak lehetőséget. Hasonlóan az összefüggérendszerben való szereplése révén mutatkozik újszerűnek az átmeneti terek esetén az alapsík szerepének kihangsúlyozása, s a különböző esetek részletező kifejtése. Izgalmas gondolat az alapsíkok különbözőségéből indukálódó átmeneti terek kapcsán „ég és föld” vagy éppen „hegy és barlang” megidézése, s a tulajdonképpen eget „karcoló” felhőkarcolók mellett a „földkarcoló” épületek megjelenítése ebben az összefüggésben.

Az átmeneti helyzetek tipizálása során tett váratlan kitérők megerősítik a bírálóban azt a véleményt, hogy a dolgozat módszertanilag szinte provokatívan nőies megközelítéseket mutat. S itt hangsúlyozni kell, hogy ez a jelző nem értékítélet, hanem egy műfaj meghatározásának keresése. Ugyanis éppen ebben a szigorúan rendszerező és megannyi alpontra osztott fejezetben olvasunk váratlan és találó értékeléseket. A szerző tulajdonképpen úgy tesz, mintha egy igen szigorúan felépített, majdnem szárazon rendszert építő úton haladna, de közben meg-megáll és széttekint az út mellett elhelyezkedő tájon, s éppen ezekben a szokatlan pillantásokban, kissé csapongva érnek a legkellemesebb meglepetések, az új felfedezések.

Az erények mellet e fejezetben is fel-feltűnik a rendszerezés szintjeinek néha nem súlyának megfelelő kezelése. Míg ugyanis sarok, öböl, előudvar, íves öböl stb. szinte túlságos részletező kifejtésével kitágítja, szinte „túltágítja” az átmeneti terek fogalmát (hiszen ezzel a módszerrel szinte minden téralakzat határolásának törései, jellegének változásai, sőt formáltsága önmagában átmeneti teret hoz létre, s minden tér alapjában véve átmeneti), ugyanakkor a par excellence átmeneti terek, az árkád típusú átmeneti terek esetében hiányzik egy kissé részletezőbb tipi-

zálás. A meglehetősen nagyszámú történeti példa bemutatása ellenére itt a rendszerezés, pl. aszerint, hogy milyen típusú terek találkozásánál jött létre, vagy milyen nagyobb térszövetbe kapcsolódik, sok tekintetben segített volna.

Ahogy a fogalom túltágításának veszélye megjelent az oldalfalak különböző formáinak tipizálása esetén, ugyanígy fenyeget a túl nagy merítés az úgynevezett átvezetett terek tipizálása esetén. Így pl. az átmeneti terekhez sorolás határait fessegeti a passzázs átmeneti térként való értelmezése, hiszen ez utóbbit éppen úgy lehetne egy meghosszabbított csarnok-térként is értelmezni, de kétségtelen, hogy városépítészeti szempontból a passzázs külső és belső terek találkozási felületeinek megsokszorozási vágyából eredt. Természetesen e problémák felvetése pusztán jelzi azt, hogy milyen bizonytalan körvonalú területen járunk, amikor a minket körülvevő térbeli világot rendszerbe kívánjuk foglalni, s itt csak ráadásként említhetjük a labirintus-tér idesorolását.

A rendszerezés néhány esetben talán túlzottan tág volta azonban nem feledtetheti el azt az igen gazdag részletező bemutatást, amire a szerző az átmeneti terek bemutatásával e fejezetben vállalkozott. Újra és újra meglepő az átmeneti tértípusok lehetőségének az a gazdagsága, amit a történeti korok és a kortárs építészet felvetett. Annál inkább felkiáltó jel, kortárs építészetünk valóságában az átmeneti terek szegényes és esetleges megjelenése, amely kérdéskörrel a dolgozat utolsó fejezete foglalkozik.

A „Kortárs helyzetkép” c. fejezet

A szerző megkísérli a kortárs építészet rendszerező bemutatását éppen az előző fejezetekben körbejárt átmeneti térhelyzetek segítségével. Bevezetőként vázlatosan jellemzi a jelenkor építészeti kultúráját, ill. az azt rendszerező néhány építészetelméleti kísérletet. Végül felállítja saját rendszerét, amely az úgynevezett fragmentáció, a széttöredezett világkép és annak térbeli következményeinek bemutatásán alapul.

Az átmeneti terek, átmeneti helyzetek szempontjából felvázolt rendszerezés annak ellenére, hogy látszólag kissé önkényesnek tekinthető, a mai kor épített környezetének bemutatására kiválóan alkalmas, hiszen a szétesett, széttöredezett világképek, világrendek meglehetősen széttöredezett, egymással nem, vagy csak kényszeredetten együtt élő térbeli világokat eredményeznek.

Szerző három úgynevezett töréspontot emel ki a helyzet jellemzése érdekében: a külső és belső közötti töréseket, az úgynevezett formatöréseket és a hagyományos építészeti dichotómiák feltörését. E „töréspontok” jellemzik ugyan a kortárs építészet alkotó módszereiben rejlő fontos összetevők meglehetősen széles körét, mégis a helyzet értelmezésénél némi hiányérzetünk támad. Egyrészt jelezni kell,

hogy e három összetevő nem azonos súlyú, hiszen pl. az épületek elzárkózása szinte általános társadalmi környezeti válságjelenségnek tekinthető, míg a formatörések alkalmazása egy sajátos alkotó módszernek is tekinthető. Másrészt azonban némi hiányérzetünk támad a jelenkori vagy kortárs épített környezet keletkezésének egyes korszakai tekintetében, ugyanis a modern, a posztmodern és a szupermodern építészeti-városépítészeti korszakok éppen a téralakításhoz való hozzáállásukban különböztek leginkább egymástól. Hasonlóan hiányérzetünk támad éppen az útkereső vagy legújabb építészet NAGY épületeket eredményező megoldásainak, és az ebből következő vagy éppen nem következő átmeneti tereknek, vagy éppen azok hiányának nem kellő hangsúlyozása miatt. Mindezzel együtt az átmeneti terek szempontjából felvázolt építészeti körkép érdekes tanulságokkal szolgál.

Benkő Melinda „Külső és belső tér közti átmenetek” című „Kontrasztok és áttűnések” alcímű értekezése igen érdekes kísérlet építészetelméleti megközelítés, intuitív felismerések és a tervezési gyakorlat során szerzett ismeretek rendszerező bemutatására és egyfajta érzékeny tervezői-kutatói magatartás inspirálására. Módszertanilag is vállalja a hibrid megközelítést, ebből erednek gyengeségei, de ebből származik ereje is. Hiányzik pl. a téma kutatási előzményeinek rendszerző bemutatása, igen vázlatos a megközelítés filozófiai megalapozása, korszakok és kultúrák térhasználati módjában rejlő különbségek társadalmi alapjainak bemutatása. Ugyanakkor átfogó építészeti megközelítése, az építészet térelméleti alapon történő megértése és megértetése, az építészeti téralkotás legérzékenyebb ponton, a külső és belső találkozásainak eltérő típusain történő bemutatása olyan keretet ad a munkának, amely a rendszerezés során felsorolt példák meggyőző erejével, tényleges egészé áll össze. A rendszerezés teljességre törekszik, ugyanakkor a rendszerszintek közötti távolságokban némi bizonytalanság érezhető. Az értekezés szerzője módszertanilag is vállalva talált utat egy olyan tűnékeny és egyúttal összetett jelenség, mint a tér középpontba állítására, és ezzel egyfajta elméleti és tervezéstani rendszerezés megalkotására. A dolgozat eredményei alkalmasak és alkalmassá tehetők kortárs építészetünk, sőt jelenkori épített környezetünk jobb megértésére. Olyan utat jár, amely folytatható további kutatások során is.

Fentiek alapján az értekezést a PhD fokozat odaítélésére alkalmasnak találom.

RÉSZLETEK DR. VÁMOSSY FERENC OPPONENSI VÉLEMÉNYÉBŐL

Az új tudományos eredményeket összegező fejezetek (5. Térviszonyok, 43–52. oldal, 6. Átmenet helyzetek, 53–94. oldal) az értekezés legérdekesebb és leggazdagabb, az új tudományos eredményeket kifejtő és összegező része.

Ebben a két fejezetben vezeti végig a szerző a fogalmak értelmezését és rendszerezését segítő grafikai séma rendszerét. Ezek a sémarajzok az egyes térfogalmak absztrakt jelei, nem egyszerűen építészeti vagy geometriai vázlatok, inkább matematikai jelformák, amelyek elvi kapcsolatokat érzékeltetnek. Ezt a kettős kifejezést fontosnak és a halmazelméleti-logikai megközelítést kifejező egyértelmű jelzésrendszernek tartom. Nagyon jelentős értéktényező szerintem, ahogyan új elemek mellett részben még klasszikus evidenciákat is sorba rendez, fogalmi hálónak, logikai renddé fejleszt s ezzel megvilágít eddig egzakt formában körül nem határolt térvizonyokat-összefüggéseket. Fogalomrendszerét szinte magokból, elméletcsírákból fejleszti ki egy gazdag fogalmi világ organikus szövevényévé. Ennek során válik bizonyítottá az is, hogy az eddigi szakirodalom értő feldolgozása új eredményekhez vezethet. Az irodalomban nagyobb részt fellelhető fogalmak letisztítása, rendezése és egységes térelméleti koncepcióba helyezése, illetve újrarendelt elemzése vezet ahhoz, hogy a mai tudományos szemlélet alapján átértelmezett, bizonyított és rendezett fogalmkör, fogalmi rend alakuljon ki. Ez a tágabb szemléletű, a települések világától a kert- és tájépítészetig terjedő és a környezettervezés egészére érvényes, korszerűvé tágított és nyitottá tett térelméleti fogalmkör alkalmas arra, hogy egyrészt a szaktudományok jelzett szakágaiban és a tervezélméletben a fogalomrendszer alapja és tárháza, másrészt az egyetemi szintű képzésben egy oktatható téresztétika tárgya és szótára legyen.

Az 58. oldalon a szerző szerényen említi Bevezetés a környezetesztétikába c. tantárgyát, amelyben lehetősége nyílt az alkalmazott kutatási módszertan és feldolgozási folyamat értékeinek közvetlen érvényesítésére. A fogalom- és jelzésrendszer azonban bárki számára átvehető, az értekezésnek ez a része egyetemi jegyzetként vagy szakkönyv formában kiadható.

Az új kategóriarendszer kifejtésének alapja az 5. Térvizonyok c. fejezet. Feladata a melléhelyezés (addíció), az áthatás (transzparencia) és a befoglalás (inklúzió) fogalmak kifejtése. Ez a három viszonyrendszert megkülönböztető értelmezésmód a klasszikus, arisztotelészi formális logika alapján épp úgy levezethető, mint a szimbolikus logika modern rendszeréből; a logika és kritikai ismeretelmélet nyelvén e viszonyrendszerek megnevezése konjunkció és diszjunkció – vagyis egymásmellettség; implikáció – vagyis logikai függés, ha-akkor kapcsolat; a kanti inherencia pedig – egymásban függés. Tudományos megközelítésként tehát a kiindulás kézenfekvő, építészeti körülírásuk, jellemzésük meggyőző s így kiindulópontként elfogadható. A fogalmakat a szerző részben Colin Rowe hivatkozott alapművéből emeli át elemzéseikhez, az értelmezés azonban önálló, újszerű és eredeti s így új fogalomrendszer megalkotását teszi lehetővé.

A fogalomrendszerrel jellemzett térvizonyok-átmenetek sajátosságait a szerző 6. Átmenet helyzetek című (53–94. oldal) című fejezetében tárgyalja. A rendszer-szervezés folyamán a külső és belső közötti térvizonyokban a melléhelyezés, az

áthatás és a befoglalás alapján az elzárt, az átmeneti és az átvezetett tér csoportjait különbözteti meg, vizsgált térhatárokként az alsó, oldalsó és felső határt jelöli meg, és az ezek viszonyaiból levonható következményeket elemzi és rendszerezi. Ennek során – a bevezetőben talán kissé leegyszerűsítetten megítélt – dichotómiák felhasználásától sem idegenkedik, és igen sokoldalúan fejti ki elemzéseit. A 6. fejezet lényegében esszé jellegű – elemző gondolatokat sorba állító érzékeny kifejtés. A 6.3. Átmeneti tér (66–68. oldal) rendkívül gazdag és értékes példaanyagot mutat be. E térviszony típus megértéséhez néhány megjegyzést – a befogadói élmény összetettségével kapcsolatban – mégis tennem kell; hasonlót ahhoz, mint amit Hajnóczi Gyula igen jelentős térelméletére vonatkozóan is tanulságként le-
szűrtem.

Nem vonom azzal a fejezet értékeit kétségbe, ha megemlítem: a térgeometriai formák, struktúrák és alakbeli összefüggések – a környezetpszichológia és más szakterületek módszertana alapján történő – bármilyen alapos rendszerű elemzése, a formavilág egészére kiterjedő térvizsgálat, a térelemek hatástényezőinek komplex elemzése, ha sok tényezőt tudatosíthat is, önmagában aligha közelítheti meg a(z) – érzéki hatások összességéből és a kognitív agyműködés reagálásaiból asszociációtömeget is mozgósító – valójában átélt térélmény emlékképekkel és érzelmekkel is gazdagított hatását. A fogékony befogadóban a színek, fények-árnyékok, a felületi struktúrák anyagszerűsége, kontrasztok és sejtelmesség együttes benyomásai és a térhez fűződő vagy általa felkeltett konnotációs tartalmak, belső élmények, emlékek-félelmek, esztétikai és érzelmi tényezők, szociális gyökerű és tartalmú emlékezés, tanultság-műveltség és emóció együtt alakítják a maguk alkalmi teljességében (vagy épp részhangsúlyaikkal) az adott és érzékelt világ elementáris élményének esztétikai és emocionális mozzanatokban gazdag, szociális attitűddel is színezett hatását. Ezeket a területeket a színdinamika, a képzőművészeti ábrázolás, természetleírás és még számtalan terület – a költészettől a helytörténetig vagy a memoár irodalomig – épp úgy vizsgálhatja, mint az építészeti térelmélet. Adalékaik együtt tárhatják fel a személyes tudatban átélt – az illatoktól és a térben zajló lüktető élettől, zajviszonyoktól-akusztikától vagy meteorológiai viszonyok sajátosságaitól sem független – emberi belső élményt, az elemezhető értékforrásoknak azt a kimeríthetetlen sokoldalúságát, ami végül is egy „hely” – és már nemcsak az alak és forma térbeli viszonyrendszere, hanem a hely szellemének nevezhető kulturális képződmény – az ember és közössége életében betöltött szerepkörét a maga teljességében jelenti. A külső és belső tér közti kapcsolat, az átmenet fogalmi kifejtésében a szerző rendkívül differenciált és meggyőző megállapításokat tesz. Nem lép túl a térviszonyok egzakt tisztázásán, háttérként mégis jelen van az említett – a puritán térelemzésen túlmutató – összefüggések ismerete; mintegy sajátos transzparenciaként a térre vonatkozó objektív megfogalmazások utalnak e háttérre. A határoló elemek-síkok viszonyai és sajátos helyzeteik – híd jelleg,

sarok, öböl, árkád –, illetve a felsősík-tető helyzetrendszere szerint mutatja be a térvizonyokat. Elemzései sok helyen hasonló értékűek (például a tömör ferdesík és a fronthatás vagy az irányító határok rendjére fűzött példák), mint a szakirodalomból ismert egyes régebbi – Granasztói Pál, Pogány Frigyes vagy Gerő László nevéhez fűződő – elemzések vagy a hivatkozott szakirodalomban szereplő újabb megközelítések (hazai szerzők néhány elmélyült példaelemzése mellett például Michel Butor *A Velencei Szent Márk tér* című kötetének egészére gondolok itt, e sajátos, három rétegű-nézőpontú „körüljárásra”). Szerepet játszanak gondolatmenetében egyes nélkülözhetetlen dichotómiák (fent és lent, Ég és Föld, nyitottság és zártság, világosság és sötétség – e viszonylagos teljességben azonban néhány aligha elhanyagolható tényező, mint említettem, csak háttérként nyer szerepet).

Ha Siena kagylóformájú terének emlékképe jelenik meg előttem – a szemhorizontot határoló, térfallá emelkedő padlóburkolatok anyagszerűsége, a vonalrajz és térforma, repedések és felületelemek szín-, fény-árnyék és formajátéka; a házak nyílásokkal szaggatott kőfal világa és tördelt vonalú, árnyéktól hangsúlyos párkányvonala; az utcák keskeny, magas, feszült feltárulásai, amelyek a megközelítés útvonalait őrző emlékképekkel telve tremendum (félelem, szorongás) érzését váltják ki, forrásukat jelezve és őrizve (hogy az „alap-nem-sík” – kagyló és mesterséges ívelő barlangfallá vagy inkább sziklafallá váló körítő térfalak felejthetetlen, nyomasztó és mégis felemelő, katarzist keltő élményét idézzem) –, akkor úgy érzem, e kategóriásor értékei ellenére sem lehet csupán az itt kifejtett elméleti rendszer- és módszertannal a térélmény művészeti teljességét megragadni.

Az értekezésben kifejtett – az átmenetet, áttünést, transzparenciát bemutató – mégis rugalmas szemlélet alkalmas arra, hogy az előzőekben említett konnotációs tartalmak, kapcsolódó történeti-irodalmi és manapság lenézett „narratív” vonatkozások felidézése, illetve egy hermeneutikai jellegű műelemzés egy-egy jelentős térrendszer-téralkotás elemzése során az itt felállított kategóriarendszerre épüljön, és az átmeneti térvizonyok többnyire bizonyos sejtelmességet is magában hordó világának jellemzéshez-megértéshez jelentős mértékben hozzájáruljon.

Az értekezés 7. Kortárs helyzetkép című fejezete (95–123. oldal) az építészetelméleti rendszerező és a tervezéseméletben is alkalmazható térelméleti kategóriák előbbiekben történt kifejtésével szemben más feladatra, a kortárs építészet különböző irányzatainak áttekintésére vállalkozik: azt keresi „milyen különbségek léteznek a külső és belső közti átmenetek térbeli megformálásában, és az épületek és környezetük kapcsolataiban”. Ez a probléma kétségkívül a mai építészeti tevékenység (tervezői szemlélet, építetői akarat, a megvalósítás háttértényezői: építetői szándék, hozzáértés), illetve a személy és közösség közötti viszony, az egyedi építészet és a városépítés konfliktusokkal terhelt problémája is, amelyben senki sem maradhat értéktelen.

Az ebben a fejezetben kifejtett térelméleti gondolatsort akkor is igen figyelemreméltónak, érzékenynek és értékesnek tartom, ha – különösen a bevezető részszelet – nem is érték mindenben egyet. Megjegyzéseimet szubjektív véleményként teszem meg, anélkül, hogy a szerzőtől az itt megemlítették elfogadását várnám. Csupán arra kívánom a szerzőt biztatni, bizzon jobban saját felismeréseiben.

A 7.3. Fragmentáció fejezet összegzi a szerző gondolatvilágából fakadó és részben kritikai jelleggel is bíró megállapításait.

Eszerint a formai fragmentáció – amivel az ezredvég jellemezhető – „a széttöredezett világ, az egységes tudományos világkép és emberi értékrend hiányának tudatosulása, a társadalmi sokféleség, a szubjektivizálódás és az individualizáció építészeti megfelelője”.

A szokatlan forma keresése utáni hajsza, az újszerű anyagokkal, szerkezetekkel és tömegekkel történő gyakran túlzottan öntörvényű – de nem valósan építészeti jellegű törvényekből kiépülő – eredményekhez vezethet. A 7.3.2 Tömegtörések című fejezet az, amiben a Paul Valéry-féle, az építés mint alkotás legfontosabb vonását hangsúlyozó gondolat – a „törvények teremtése lelkedben” – valóban kibontakozhat.

Ezt a folyamatot azonban a formatörés, tömegtörés szavak helyett érdemes lenne meggyőzőbb fogalommal megközelíteni; a „törvények teremtése lelkedben” ezeknél mindig többet jelentett s ez a több jelentette a tényleges építészeti értéket, az architektúra a külső és belső tér világában megjelenő különös egységét.

Az itt felhozott példák némelyikét is másképp interpretálnám. Amiens, Reims a tér gazdagságának csodái, ezért már a „kapu-küszöb” fogalom elemzésénél fel kellett volna ellenérveimet vetni. Az igazi nagy-gótika gondolkodásmódjában ugyanis alig van párhuzamos övű zárt fal vagy homlokzatsík; a tömegrészek mint szerkezeti elemek alulról úgy emelkednek felfelé, hogy felületi elemeik egyre hátrább lépcsőzve törnek egyre karcsúbban felfelé; a gótikában már hétszáz éve ott volt az Eiffel-torony jellege, de nem vonalas ívként, hanem függőleges szerkezetelemek erejéből, tektonikus belső erőkből összefonódó halmazként, amely egyre karcsúbb, egyre dinamikusabb. A homlokzati felület (108. oldal) nem tömörszerű, a tornyok támpilléreinek alsó indítása lép ki a falból, hogy középpütt helyezkedjen el az átmeneti tér. A fal maga többretegű, ezért tükrözi zseniálisan, felfelé vissza lépegetve-szakaszolva a tektonikát.

De nem sorolnám a töredezettség ideája alá a strukturalizmust sem, épp azért, mert ez a szerkesztés- és gondolkodásmód interaktív – tér és szerkezet egységét jelentő – elemekből építi fel a rendszerszerű egészet, kihangsúlyozva annak felépítettségéből adódó sajátos egységét. A Saussure-féle nyelvfilozófia is a felépítettség elveire kívánta a figyelmet fordítani (112. oldal).

Nagyon érzékenynek, pontosnak érzem viszont ugyanezen a helyen a fragmentáció egyik forrásának megnevezését:

- a posztmodern filozófiában meghirdetett pluralizmus a művészetekben teljes szabadságot eredményezett és a formálás (f)elszabadult;

vagy

- a klasszikus modernizmus funkció- és emberközpontúsága megszűnt, az építészeti alkotás már antihumanista, az emberi érzékek számára idegen tárgyként is létezhet; (tegyük hozzá: egy agresszív luxusszint zavaros képzeletében – V. F.)

A gondolatsor végén J. Baudrillard hamis szentenciája is megjelenik: „Mint-hogy a világ folyása eszelőssé válik, kénytelenek vagyunk eszelős szemmel nézni a világot.”

A tanulság, hogy a fragmentációnak is vannak tévútjai, s ezt a szerző jól érzékeli akkor is, ha ebben az összegzésében nincs mindig ereje arra, hogy az előbbi „kis ef” módszerével csak azt igenelje korunk szellemi zűrzavarából, amiben mégis van továbblépést ígérő, hajtóerőt jelentő szilárd felismerés, vagyis érték.

Nem teljesen meggyőző számomra a dinamizmus jelentőségének túlhangsúlyozása sem: „az építészet ... felhagy eredendő statikus létével és a dinamizmus újabb megjelenési formáit keresi”; „a dinamizmus, a mobilitás, a flexibilitás különleges értékévé vált ...”. Ezek a sajátosságok sokféleképpen válhatnak igaz és tényleges értékévé, de zavaróvá, felkavaróvá, nyugtalanítóvá is válhat a hatásuk, vagy a szellemi kiüresedés előjeleivé is válhat túlzott előtérbe tolásuk. Az eredetiség időtlen alkotói érték, míg a dinamizmus főként időszakokhoz kötött jelenség, átmeneti stíluskorok sajátosságai (manierizmus, rokokó, az art nouveau ostorcsapás motívuma). Nem állítanám tehát, hogy eleve értékforrás, csak azt, hogy korunk egyik legfontosabb vonása ezeknek a sajátosságoknak az előtérbe kerülése, már az anyagok és szerkezetek alapvető átalakulása miatt is (súly és méretcsökkenés, átlátszóság, a fém és műanyagok használatának elterjedése), amivel viszont együtt jár a klimatikus jelleg és energiatudatos tervezés, ökológiai szemlélet követelményeinek megjelenése is.

A transzparenciának is értelme, indoka és helye van, de felesleges és okatlan is lehet, mint ahogyan még az eredetiségre való törekvésben is megjelenhetnek pszichiátriai tünetként kezelhető vonások is. Nem feltétlenül érték egy kultúra értékrendjét elutasító minden különlegesség.

E megjegyzéseim ellenére ez a fejezet is érdekes és fontos példatárat mutat be; egészében meggondolt jellemzése korunk új törekvéseinek, távolról sem egyoldalú, ahogyan előbbi megjegyzésemből esetleg erre következtetni lehetne. Különbséget kell abban a vonatkozásban is tennünk, mi az, amiben az építészetelmélet és mi az, amiben a tervezői szemlélet, a tervezésemélet alakító tényezői változnak.

Az építészetelmélet – az építészet egészére vonatkozó önreflexiók teljessége – épp az ismereteknek azzal a sorba állított, bizonyított és összegezett fogalmi rendszerével bővül-tágul, amit ez az egy területre irányuló elemző munka is képvisel. Eközben természetesen a tervezői szemlélet is bővül, s e 7. fejezet ezt jól szolgálja.

Az értekezés téziseinek bevezetője (Az értekezés célja és módszere, 3–4. oldal) jól foglalja össze azokat a célokat és kutatási módszereket, amelyeket az értekezés szolgál és felhasznál.

A tézisz rész 7 tézisben foglalja össze a kiindulás elméleti alapját és eredményeit. Az első három tézis tulajdonképpen a kutatás kiinduló axiómáit (1. és 2. tézis), illetve kiinduló ismeretelméleti hipotézisét fogalmazza meg. Ezeket a megfogalmazásokat tudományos feltételrendszerként helyesnek tartom. A három tézis lényeges kijelentéseit a szerző kiemeléssel hangsúlyozza, ezeken a kijelentéseken alapulnak a további tézisek. Redukálásuk természetszerűen nem alkot teljes rendszert, de a kiindulás feltételrendszerét jól jellemzik, ezért állításaikat az alábbi megjegyzésekkel fogadom el:

1. A kortárs város jellemzése – szétesett kirakós játék, komponált káosz, csak különböző darabkáira figyelünk, szakterületek szerint is elszigeteltek – a piaci verseny mai állapotára, a 20. században szabályozatlanná vált szerepekre utal, amit Wilhelm Röpke „geordnete Anarchie”-nek nevezett, míg az államszocializmus ezeknek a fordított tükörképeként teremtett életre alig alkalmas, hasonlóan jellemezhető „művi környezet”-et. Ezért sarokigazság, hogy „a lényeg nem az egyes elemekben, hanem a köztük lévő összefüggésekben, kapcsolatokban, átmenetekben, a bizonytalanban rejlik”. Mondhatnánk persze kiszámíthatatlant is. A „bizonytalan” fogalmát itt Eco vagy Roland Barthes szerint, mint az egyetemes művészet vonását kell értelmeznünk, mint nem lezárt értelmezést, mert: „minden művészi üzenet – bizonyos módon bizonytalan objektumot ábrázol”. Nem kell itt a lét kimeríthetlenségére, a sejtelmességre és véletlenszerűsége, a „nyitott mű” probléma összetett világára utalnunk; a bizonytalan ezernyi módon interpretálható –, aspektusok és rezonanciák bőségét, az aleatorikus logika lehetőségeit, a „mérhetetlen”-t és a ma még nevén nem nevezettet, a heideggeri el-nem-rejtettséget és még sok más, kellően nem tisztázott vonást jelenthet – és a társadalom mai, a kultúra szabályozó szerepét értelmezni és érvényesíteni nem tudó állapotára is jellemző. Az összefüggés, kapcsolat, átmenet végtelenül sokszínű és kimeríthetetlen, egyes vonatkozásokban és területeken azonban e bizonytalan mégis feltárható és megismerhető, amit épp a szerző bizonyított azzal, hogy bizonytalanoknak hitt összefüggéseket felmutat, kifejt és bizonyít, egyértelművé és elemezhetővé tesz.

2. A kiemelt szövegben elhelyezném a „csak” szót; nem jellemezhető *csak* a dichotómiák használatával...; a bonyolult viszonyok megértésének szándékából ez – a szerző által is hangsúlyozott is-is – következik. A nyugati és a keleti gondolkodás elvei egyaránt az emberi kultúra termékei: akkor is össze kell e tendenciákat

egyeztetni, egyféle konszenzus egymást kiegészítő állapotába hozni, ha jelenleg más magatartási formákat váltanak ki.

Nem jellemezhető az emberi viszonyok teljessége csak dichotómiákkal – az élet sokkal változatosabb, többszínű, az átmenetek, áttünések végtelen sorát mutatja be, a köztesség helyzeteit. A „bizonytalan” a vizsgálendő; az áttünés, átmenet felismerése, megfogalmazása a bizonytalan körüli ködöt oszlatja, miközben Sartre-ral együtt tudjuk, hogy az ember mindig a következő, ködben úszó szigetre, a még nem ismertre vágyik.

3. Az alapvetés valójában jellemzi azt a tudományos feladatot, miszerint az elemzések és felismerések egyre közelebb visznek ahhoz a valósághoz-természethez, társadalomhoz-személyiséghez, amelyről épp ezért fogalmaink is változnak vagy – s ez jelenthet problémát – deformálódnak, csonkulnak, mint például a közösség és egyén, a szent és profán már említett kérdései. Az értekezés végül is épp ezt a „kategóriacsúszás”-t, a fogalmi átalakulás-változás problémakörét kísérli meg az építészetelmélet-térelmélet területén végiggondolni, ezért tartom kitűnő munkának.

VÁLASZ DR. SCHNELLER ISTVÁN OPPONENSI VÉLEMÉNYÉRE

Köszönöm Schneller tanár úr opponensi véleményét és egyben megpróbálom a bírálóiban felvetett kérdésekre választ adni.

Opponensem szerint a szerző úgy tesz, mintha „szigorúan felépített majdnem szárazon rendszert építő úton haladna, de eközben meg-megáll és széttekint az út mellett elhelyezkedő tájon, s éppen ezekben a szokatlan pillantásokban, kissé csapongva érnek a legkellemesebb meglepetések, az új felfedezések”. Erre a gondolatra válaszként Mallarmé szavait idézném, aki azt írja, hogy „egy tárgyat megnevezni annyit tesz, mint megfosztani a költészetet ama gyönyörűség háromnegyedétől, amely a lassanként történő ráébredésben áll”. A téri átmenetek világának gazdagsága valóban a nagyrészt megnevezhetetlen és megfoghatatlan, elsősorban érzékelhető dimenziókból tevődik össze. Számomra a PhD-dolgozat tudományos jellege, a téma oktatásában is felhasználható feltárása, ill. saját világom, gondolkodásom egyaránt megköveteli az átmenetet jellemző alapfogalmak megnevezését, sémákkal történő bemutatását, a fogalmak logikus rendszerbe rendezését. Ugyanakkor tudatában vagyok mindannak, ami lehetővé teszi ezt a „lassan történő ráébredést”.

A bevezető részek elsősorban rávezetnek a témára, elméleti közegébe helyezik a külső és a belső tér közti átmenet kérdését, ezzel megteremtik az értekezés hangsúlyi háttérét. Egyetértek azzal, hogy a filozófiai és a térelméleti előzményeknek,

a kulturális közegnek csak elnagyolt áttekintését adom, de elsősorban saját szakterületemmel, az építéssel, a városépítéssel kívántam foglalkozni, ill. nem szerettem volna a magyar szakirodalomban is kiváló, általam is jól ismert térelméleti ismereteket összefoglaló – Hajnóczi Gyula, Szentkirályi Zoltán, Meggyesi Tamás vagy opponensem, Schneller István által írt – munkákat újrafogalmazni. Ezeket az írásokat mint kutatásom egyik fontos szakirodalmi háttérét használtam.

Bírálóm egységes egészzé összeálló, átfogó építészeti megközelítésként értékeli a külső és a belső tér közti átmenetek bemutatását, ugyanakkor bizonytalanságot érzek a rendszerszintek között. Magam is jól ismerem választott kutatási témám határtalanságát és az abban rejlő nehézségeket, ezért a dolgozat első része segít távolról közelítve, különböző kitérőket, utakat sejtetve eljutni az épületek határára, hogy aztán ezen az egyértelmű szinten jeleníthessem meg a külső és a belső tér közti átmeneteket leíró önálló rendszerem.

A téma további kutatása során több irányban is el lehet mozdulni, és a kialakított fogalmi rendszert használva, tovább pontosítva egy-egy részterület elmélyülten feltárható. Egyrészt tovább szűkítve az átmeneti helyzetek elemzését, középpontba állítható a klasszikus, árkád típusú átmeneti tér, bemutatható kulturális, használatbeli, formai stb. sokfélesége. Másrészt újból kitágítható a téma, és előtérbe kerülhet a városi, táji lépték: elemezhető az épületekhez kötődő átmeneti helyzetek közti kapcsolat, az átmeneti terek és a külső tér viszonya, a teljes külső téri rendszer, ill. település és táj közti átmenetek.

Ugyanakkor dolgozatom záró részében már megpróbálom a számomra jelenleg talán legérdekesebb, a tervezői gyakorlathoz is kötődő alkalmazását adni elméleti kutatási eredményeimnek: a kortárs építészetelmélet hagyományos felosztásait mellőzve azt keresem, hogy milyen különbségek léteznek a külső és belső tér közti átmenetek mai térbeli megformálásában, épületek és környezetük kapcsolataiban. Feltételezem, hogy az építészetben egyetemesen jelenlévő, megismerhető és megnevezhető törvényszerűségek, a kutatásban ismertetett térviszonyok és átmenethelyzetek ismétlődnek, ill. újrafogalmazódnak a kortárs építészet sokszínű világában, és ebből a szempontból az egyébként elkülönülő, távolinak, esetleg ellentétessnek tartott építészeti kultúrák, tendenciák is azonos eszköztárral dolgoznak. Így felállítható az építészeti irányzatok új típusú osztályozása a külső környezet, a tér és az épület belső tereinek kapcsolata alapján.

Opponensem értékeli, hogy dolgozatom záró részében megkísérlem az átmenetek szempontjából jellemezni kortárs építészeti világunkat, de hiányérzetének is hangot ad. Természetesen én sem tekintem lezártnak és teljesnek ezt a rövid elemzést, de talán segít elindulni mai környezetünk új típusú megértésében és megértetésében.

Schneller István által módszertanilag „provokatívan nőiesnek” nevezett stílusomat örömmel vállalom, értékelését köszönettel elfogadom, bíráló javaslatait pedig kutatásom további fázisaiban hasznosítani fogom.

VÁLASZ DR. VÁMOSSY FERENC OPPONENSI VÉLEMÉNYÉRE

Vámossy professzor úr különlegesen alapos értékelését köszönettel és örömmel fogadom. Köszönöm opponensem zavarba ejtő dicsérő szavait és apróságoknak nevezett észrevételeit egyaránt.

Az opponencia felvetéseire adott konkrét válaszaim előtt meg szeretném említeni azt az állandó kettősséget és az ebből fakadó kételyt, melyet a téma feldolgozása során átéltem, és amire egyértelműen rávilágít mindkét opponensi vélemény. Mennyire objektivizálható az építészeti, tervezői tudás, ill. milyen szinten jelenhet meg a szubjektum a „tudományban”? Ratio et sensatio, értelem és érzelem párhuzamosan létezik és néha hadakozik környezetünk megismerése és formálása során is.

Vámossy tanár úr elsősorban dolgozatom új tudományos rendszerét és annak kifejtését értékeli, melyre a „részletek és az egész átlátásában hézagokat nem hagyó átgondolt rendszerezés a jellemző”. Ugyanakkor megemlíti, hogy ezzel a módszerrel sem adhatjuk vissza teljesen a térélmény valós gazdagságát. A gondolattal messzemenően egyetértek, ezért meg sem kíséreltem teljességre törekedni, hanem vállaltan csak a tér egy aspektusát elemzem, helyenként azonban kitekintek a témából, hogy érzékeltessem más megközelítések lehetőségeit.

Bírálóm több helyen megfogalmazza a „letűnőben lévő posztmodern relativizmus” hangsúlyozásának feleslegességét. Tervezői tapasztalatom, a megrendelői igényszint és az általános környezetkultúra ismerete, ill. a választott téma „hibrid” volta egyaránt megköveteli az utalást erre a szellemi háttérre. Természetesen ebben a világban is személyiségünknek megfelelően általában egy választott úton haladunk, de fontosnak tartom, főleg oktatóként az útkereső nyitottság elfogadását.

A bevezető részek is elsősorban ezt a szándékot tükrözik és segítenek ráfókuszálni a tényleges feladatra, a külső és belső terek közti átmenetek rendszerező elemzésére. Vámossy professzor úr értekezésemnek – az előadásomban is röviden ismertetett –, a térvizonyokról és az átmeneti helyzetekről készített fejezeteit új tudományos eredményként értékeli, tág és nyitott építészetelméleti szemléletét elfogadja. Értekezésemet záró, a kortárs alkotásokat az átmeneti helyzetek alapján áttekintő gondolataimat, korábban megfogalmazott elméleteim alkalmazását azonban már szubjektíven bírálja. Természetesen korunk építészetét illetően néhez a kutatásban vállalt értéksemlegesség megtartása. Utak és tévutak párhuzamo-

san léteznek, ezért szándékom szerint én itt is inkább a külső és belső tér közti átmeneteket jellemző jelenségek leírására törekedtem. Például az elméleti koncepcióval igazolt extrém forma, a dinamizmus megjelenítése, a transzparencia felerősödése az építészetben számomra sem mint egyértelmű érték, hanem mint az általam bemutatott térelméleti rendszer bizonyos elemeire ható, azokat jelentősen módosító, újragondoló erő jelenik meg.

Röviden idézem Alessandro Baricco *Tengeróceán* című könyvének kutatóját, aki a természetben fellelhető határok enciklopédiáján dolgozva így fogalmaz: „Fárasztó kutatások ezek, nehezek is, tagadhatatlan, mégis fontos megérteni a dolgot. És lejegyezni. Az utolsó szócikk, amit megírtam, az Alkonyatok... zseniális, hogy a napok véget érnek. Zseniális rendszer. A nappalok, aztán az éjszakák. És újfent a nappalok. Látszólag kiszámíthatók, de zseniálisak. És ott, ahol a természet dönt, elhelyezi határait, csodálatos a látvány. Az alkonyatok. Hetekig tanulmányoztam őket. Nem könnyű megérteni egy alkonyatot. Megvan a maga ideje, üteme, színe. S minthogy nincs egyetlen alkony, mondom, egyetlen, amely ugyanolyan lenne, mint a másik, a tudósnak figyelnie kell a részletekre, és ki kell emelnie a lényegét ahhoz, hogy kimondhassa, ez egy alkonyat, ez az alkonyat.”

A természeti vagy az épített környezet határainak, az idő vagy a tér határainak keresése a végtelent érinti, része a bizonytalan, a váratlan, a véletlen, a leírhatatlan. Külső és belső tér közti átmenetek kutatásával remélem, hozzájárulhatok az ember által formált tér egy részének megértéséhez, és gondolataim, sémáim, példáim segítik a környezet megismerésének és alakításának tudatosabbá tételét.

Köszönöm Vámosy professzor úr pozitív, támogató, biztató értékelését, bíráló észrevételeit elfogadom és remélem, a személye és munkája által képviselt magas elméleti és oktatói követelményrendszernek hosszú távon képes leszek megfelelni.